

CONVIVIA NEOLATINA HUNGARICA 2.

Scientiarum miscellanea
Latin nyelvű tudományos irodalom
Magyarországon a 15–18. században

Szerkesztette
Kasza Péter – Kiss Farkas Gábor – Molnár Dávid

lazi
KÖNYVKIADÓ
Szeged

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap

MTA-ELTE HECE Lendület Kutatócsoport

© Szerzők, 2017
© Lazi Könyvkiadó kft., 2017

ISBN 978–963–267–324–0
ISSN 2416–125X

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát
egyes fejezeteket illetően is

A borítón

Szentiványi Márton *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* című,
Nagyszombatban 1689-ben megjelent művének címlapja látható.

Kiadja a Lazi Könyvkiadó kft.
Felelős kiadó: a kiadó igazgatója

Nyomdai előkészítés és nyomdai munka:
SZTE JATEPress
Vezető: Szőnyi Etelka

Tartalom

Előszó	7
Molnár Dávid: Álom és emésztés: Antonio Gazio a testi és lelki folyamatok összefüggéseiről	9
Tubay Tiziano: Adalékok a Mátyás-kori Attila-kultuszhoz és a hun-toposz hátteréhez	17
Nagy Gábor: <i>Natio Gotthica</i> . A gót azonosságtudat a latin nyelvű svéd történetírás első alakjainál	29
Szvorényi Róbert: Veit Marchthaler történeti munkája Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemtől	45
Benei Bernadett: <i>Non tam stylo, quam veritati studuit</i> . Timon Sámuel új szemléletű forráskritikája az <i>Épitome Chronologica Rerum Hungaricarum</i> c. munkájában ...	53
Tóth Gergely: Az államalapítás katolikus narratívájának átfogó protestáns kritikája: Schwarz Gottfried <i>Initiája</i> (1740)	61
Sánta Sára: Schönvisner István és az <i>Antiquitates</i> : Az első magyar városmonográfia mintái és forrásai	69
Orbán Áron: Johannes Tolhopf mitológiai–asztrológiai önreprezentációja	75
Márton Veszprémy: Biblioteka Jagiellońska, Ms. 3225 and Court Astrology in Renaissance Hungary	85
Sebők Marcell: Félúton az átmenetek közt Dudith András értelmezése az 1577-es üstökösről, és a korabeli tudományosság kontextusai	95
Tóth Orsolya: Macrobius és Petrarca. Adalékok a <i>Rerum Memorandarum Libri</i> forrásvizsgálatához	115
Lengyel Réka: A polihisztor tudományosság utolsó nagy korszaka: Hatvani István munkássága és az <i>Introductio ad principia philosophiae</i>	125
Molnár Dávid – Szabó Ádám: Az ifjabb Joachim Stegmann és a politika tudománya. Ismeretlen szövegek a 17. század közepéről	133

Balogh Piroska: <i>Poesis narrativa</i> – Szerdahely György Alajos elmélete az elbeszélő költészetéről. Paratextusok	143
Czerovszki Mariann: A tudományosság aspektusai Pray György solymászáti tan-költeményében	151
Tóth Sándor Máté: Irodalmi köntösbe rejtett történelem(?) Pray György <i>Taurunum</i> című kiséposzáinak szövegszintjei	159
Tóth Sándor Attila: Műfaji és verstani értekezés egy Horatius-versimitációs kötetben (Zachár András [1733–1805] jezsuita tanár és költő értekezése s európai mintái)	167
Posta Anna: <i>Poetica Evangelica</i> a protestantizmus 16. századi neolatin költészetében..	179
Restás Attila: Csanaki Máté Martini-ellenes vitairata Keckermann védelmében (1625)	191
Gyulai Éva: Marussi András (†1629 k.) költő és a Szepesi Kamara értelmiségi köre a 17. század első felében	199
Szelestei N. László: Tudományok és irodalom, latin- és anyanyelv Windisch Károly Gottlieb pozsonyi tudós társaságában (1752–1762)	219
Szádóczki Vera: Makó Pál és az 1777-es Ratio Educationis	229
Voigt Vilmos: <i>Commentatiunculus de religione veterum Hungarorum D. Cornidis</i>	243
Névmutató	249

*Adalékok a Mátyás-kori Attila-kultuszhoz
és a hun-toposz háttéréhez*

Nagyi emlékére

Attila alakjának Mátyás-kori hasznosítását a közelmúltban Szörényi László és Pajorin Klára új szempontból elemezte.¹

Janus Pannonius II. Pál pápa előtt mondott követi beszédének (1465)² – melyben Attilát a magyar királyok között, a hunokat pedig a magyarok elődeként említette – Szörényi újszerűségét hangsúlyozza: „Nem hiszem, hogy akadt volna korábban – akár Mátyás részéről [...] – akár korábbi királyainktól küldve olyan követ, aki a hun–magyar azonosságra épített érvelést használt volna a pápa előtt. Érdekes, hogy eddig a szakirodalomban nem tűnt fel senkinek ez az újítás”.³ Szörényi kiemeli azt is, hogy a velencei származású II. Pál (szemben Janusszal és Mátyással), valószínűleg nem ismerte a magyar hun-hagyományt, csak az Attilát igen negatívan ábrázoló velencei és római történeteket: „Mátyás ellenben és Janus nyilván nem csupán a velencei, illetve a római legendaváltozatot ismerték, hanem az Attilára sokkal hízelgőbb magyarországi variánsokat, amelyek nyilván teljesen ismeretlenek voltak a pápa előtt. Nemcsak ismeretlenek, hanem elfogadhatatlanok is.” Bár II. Pál, ahogy az irodalomtörténész fogalmaz, „igen diplomatikus módon – egy szóval sem reagált a hun előtörténetre, illetve az egész pogány kori magyar történelemre,

¹ László SZÖRÉNYI, *Attila strumento di diplomazia: Janus Pannonius ambasciatore di Mattia a Roma*, Nuova Corvina. Rivista di Italianistica, 20(2008), 16–29; Magyar fordítása (jegyzetek nélkül): Uő, *A diplomáciailag felhasznált Attila: Janus Pannonius Mátyás követeként Rómában = Thomka-symposion. Ünnepi kötet Thomka Beáta köszöntésére*, szerk. KISANTAL Tamás, MEKIS D. János, P. MÜLLER Péter, SZOLLÁTH Dávid, Pozsony, Kalligram, 2009, 475–484; PAJORIN Klára, *Janus Pannonius és a hun–magyar rokonság (Hozzászólás Szörényi László Janus Pannonius követi beszédéről írt cikkéhez)*, hálózati közlés, é. n. [2015], elérhető: https://iti.btk.mta.hu/images/szorenyi/irasok/PajorinKlara_Szorenyi70.pdf (letöltés: 2015. 10. 17.)

² „Primum igitur B. T. dignitati tota mentius affectione gratulatur; commendat se et suos ad pedum oscula Beatorum; ac remota omnis conditionis invidia, tibi tanquam vero Christi vicario, tam suo quam regni sui nomine, puram, plenam, et canonicam offert obedientiam, e sinceritate animi ac devotione, quam quondam incltyi progenitores sui R. Ecclesiae et eius pontificibus praestitisse dignoscuntur. Nam si veterum monumenta annalium evolvere otium tibi esset P. B. invenires profecto, nullos unquam principes, nullos populos, (pace aliorum dixerem), Apostolicae Sedi tam obsequentes, tam deditos extitisse, quam Ungaros, et reges Ungarorum. Gentili adhuc errore, Hunnorum natio tenebatur, cum potentissimus ille Attila Venetam provinciam ingressus, ac omnia Padum usque amnem ferro et igni populatus, obvium sibi Leonem Papam, in tanta veneratione habuit, ut eius monitis et interventu, omisso ad Urbem itinere, confestim Italia excerisset. D. deinde Stephanus, qui primus nostros ad fidem Catholicam converterit...” Latinul és magyarul hozzáférhető: Janus PANNONIUS, *Oratio legatorum Matthiae regis ad pontificem in publica audientia. Római beszéd a küldöttség nevében, a pápa nyilvános kihallgatásán*, BORONKAI Iván ford. = *Régi magyar szöveggyűjtemény. I. Humanizmus*, szerk. ÁCS Pál, JANKOVICS József, KÓSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 1998, 176–183, jegyzetek: 282–285. Szörényi magyarul Nagy Tiborné fordítását idézi: *Iani Pannonii opera omnia. Janus Pannonius összes munkái*, szerk., V. KOVÁCS Sándor, Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 532. skk.

³ SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag..., i. m.*, 477–478; Ld. még: Uő, *Attila strumento..., i. m.*, 18.

hanem csak Szent Istvántól volt hajlandó visszaigazolni a magyarság érdemeit”, a követjárás viszonylagos sikerrel járt.⁴ A XIII. elégia (*De inundatione*) példájából⁵ Szörényi szerint az is kitetszik, hogy Janus „1468-ra átment lelkes hunba”.⁶

Pajorin Klára, Szörényi tanulmányát értékelve a dolgozat jelentőségét abban látja, hogy a szerző révén világossá lett, „a hun–magyar rokonság ideológiája már Mátyás uralkodásának az elején büszkén vállalt, nemzetközi téren is hirdetett azonosulási és hivatkozási alapot jelentett a királynak és közvetlen környezetének, és hogy éppen az itáliai humanizmuson nevelődött Janus Pannonius volt az első újraértékelője és terjesztője. Janus [...] a hun uralkodót a keresztény magyar királyok sorába helyezte, a kereszténység szempontjából is értéknek tekintett erények (például az engedelmesség) letéteményesének, valamint a pápa tisztelőjének és védelmezőjének tüntette fel, és beemelve őt a keresztény uralkodók körébe, egy sorba helyezve őt velük, mintegy legitimálni kívánta őt.”⁷ A Janus-életműből Pajorin további példákkal igazolja Szörényi eredményeit: az Antonio Constanzi Mátyás királynak írt dicsőítő versére⁸ adott, Janus által Mátyás nevében, fejedelmi többesben megfogalmazott válaszversének (*Matthias Rex Hungarorum, Antonio Constantio, poetae Italo*) soraival,⁹ illetve Mátyás diplomatája, Bajoni István követ vadászkalandjáról szóló Janus-vers (*De venatione Stephani de Baion oratoris*) kezdetével.¹⁰ A hun–magyar azonosság ötletét, bár Mátyás egyetértett vele és hirdette, Pajorin inkább nevelőinek és ideológusainak tulajdonítja, a diplomáciai felhasználás ötletét (főként az itáliaiak előtt) elsősorban Janus Pannoniusnak, a krónikáshagyomány felélesztését Vitéz Jánosnak. Vitéz ilyen irányú érdeklődése Pajorin szerint Antonio Bonfininak a püspökről szóló leírásából egyértelműen kiolvasható,¹¹ Vetési László, aki a IV. Sixtus pápa előtt elmondott (Szörényi által is érintett) követi be-

⁴ A velencei Attila-történetet Janus biztosan ismerte, minthogy a Marcellushoz írt *Panegyricus*-ban egyértelműen utalt a város alapításának legendájára. Vö.: SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag...*, i. m., 479–480; Ld. még: UÓ, *Attila strumento...*, i. m., 19–20.

⁵ „Sin soli, luimus communia crimina, Chuni, / Humanum, nobis dulce piare, genus.” Vö.: *Iani PANNONII opera omnia...*, i. m., 374–375.

⁶ SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag...*, i. m., 482–483; Ld. még: UÓ, *Attila strumento...*, i. m., 21–22.

⁷ PAJORIN, *Janus...*, i. m., [1–2].

⁸ Vö. PAJORIN Klára, *Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére = Hunyadi Mátyás: Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*, szerk. RÁZSÓ Gyula, V. MOLNÁR László, Bp., Zrínyi, 1990, 333–361, itt: 334–336.

⁹ „Quancum non solos is perdere nititur Hunnos, / Sed Christum immenso quisquis in orbe colit.” (Kiemelés – TT.) Latinul és magyarul: *Iani PANNONII opera omnia...*, i. m., 348–355, itt: 353, 107–108. sor.; Latinul: *Iani PANNONII Opera quae manserunt omnia, II. Elegiae*, fasc. I. Textus, ed. Iulius MAYER, Ladislaus TÖRÖK, Bp., Balassi, 2014, No. 26, 127–132; A magyar szövegben hunok helyett népünk olvasható. Pajorin szerint „[a] hunok szót a költemény magyar fordítója annyira érdektelennek tartotta, hogy egyszerűen »népünk«-nek fordította le”. Vö.: PAJORIN, *Janus...*, i. m., [2–3].

¹⁰ „Hunmorum orator Stephanus Baionia proles / Ad Tiberim primo dum spetiatur equo, / Inventum cursu praeverterat alite cervum, / Ocior et sociis, ocior et canibus.” (Kiemelések tőlem – TT.) Latinul és magyarul: *Iani PANNONII opera omnia...*, i. m., 382–385, itt: 382, 383.

¹¹ „In triclino non modo omnes ex ordine Ungarie reges, sed et progenitores Scythicos cernere erit.” Vö.: Antonius de BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades*, IV. ed. Iosephus FÖGEL, Béla IVÁNYI, Ladislaus JUHÁSZ, Bp., Egyetemi, 1941, 47; magyar fordítását ld. Antonio BONFINI, *A magyar történelem tízedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi, 1995, 783–784.

szédében a magyarokat hunoknak és pannonoknak nevezte,¹² szintén Vitéz támogattja volt.¹³ Pajorin összegzése szerint „minden jel arra mutat, hogy Mátyás és a korai magyar humanisták egyöntetűen a hun–magyar rokonság elvét vallották, és az itáliaiak, valamint Európa más népei előtt büszkén vállalták, hirdették szkíta-hun eredetüket. Ha hihetünk Bonfininak, Mátyás egészen a haláláig ragaszkodott ehhez a hiedelemhez.”¹⁴

Ide, a Mátyás-kori itáliai Attila-propagandához kívánczik egy további adat: az első külföldön, de magyar szerzőtől megjelent nyomtatvány, a *Breviarium Strigoniense* (1480)¹⁵ előzéklapjának latin verse: „Sorte noua rediit hunorum clarissima quondam. / Tempore que fuit atile victoria regis”.¹⁶ Az ősnymtatványról Tarnai Andor hangsúlyozza, kinyom

¹² „Considera proinde, Pater Sanctissime, vosque clarissima mundi lumina, R. Cardinales, vobiscum reputate, si Hungari, si gloriosissimus Rex Mathias, de vobis deque universa republica christiana benemeritus est? O *pannonnes*, fidissimos atque obedientissimos Romanae ecclesiae filios! O *genus Hunnorum* christiano cultui deditissimum! O Regem Mathiam, omnium gentium literis ac linguis praedicandum! O principem omni immortalitatis custodia dignissimum. Subnectam etiam illud, quod non parvi pendendum est, sanctam hanc Romanam ecclesiam sacrae celebritatis tempore a nulla natione magis frequentari, quam Pannonia, quod minus eveniret, si incliti Pannonum reges Romanis pontificibus non summe essent dediti.” (Kiemelések – TI.) A beszéd szövege már a 15. században nyomtatásban megjelent: *Ladislai VETESII Pannonii cubicularii apostolici oratio ad summum sanctissimumque pontificem Sixtum IIII. Pro praestanda obedientia nomine inuictissimi principis diui Mathiae serenissimi Hungarum ac Bobemorum regis quarto Nonas Februarii MCCCCLXXV*, Romae, Joannes Schurener, 1475¹ (RMK III 87).

¹³ PAJORIN, *Janus...*, i. m., [3]. Vetési Lászlóról ld. továbbá: RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Vetési László versbogyatéka* = R. Sz. Á., „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Bp., Balassi, 2002, 115–116.

¹⁴ PAJORIN, *Janus...*, i. m., [4]. A szerző már korábban hangsúlyozta: „Mint Janus követi beszédében, a Costanzinak szóló válaszversében is az itáliaiakkal szemben fogalmazódik meg a magyarok és a hunok rokonsága. [...] Úgy látszik, a hun–magyar azonosságot Janus és Mátyás elsősorban az itáliaiak előtt hangsúlyozta, hirdette.” *Uo.*, [3].

¹⁵ RMK III 1. E helyütt köszönöm Bartók Zsófia Ágnes frissen doktorált irodalomtörténésznek, hogy a nyomtatványt és a verset a figyelmembe ajánlotta. Bartók doktori disszertációjában a magyar szerzőktől, külföldön megjelent könyvek kapcsán maga is érinti a *Breviarium Strigoniense* kérdését, valamint sürgeti, hogy a kutatás tisztázza az obszerváns ferencesek és a központi állam viszonyát: BARTÓK Zsófia Ágnes, *Az Érdy-kódex exemplumai*, Bp., 2015 (doktori disszertáció), 29.

¹⁶ „Sorte noua rediit hunorum clarissima quondam.

Tempore que fuit atile victoria regis.

Ilii clarissimo regum sideri Mathiae de huniad, Joannis quondam
incliti regni hungariae gubernatoris filio per Dionisium Cardinalem
archiepiscopum Strigonien[sem] Regalis corona imponitur Anno C[hrist]i
M CCCC LXIV Vigesima nona die mensis Martii.
Anno domini M CCCC LXV. die prima februarii Dionysius de Zeech
Archiepiscopus alme ecclesiae Strigon[sis] obiit.
Anno domini. M CCCC LVII. prima die Julii Venerabilis magister
d. d. Cantor [et] Vicarius Strigonien[sis] obiit. qui alias fuit auditor cau[-]
sarum sacri concilii Basilien[sis].
Anno domini M CCCC LXXII. nono die mensis Augusti Joannes Ar-
chiepiscopus Strigonien[sis] obiit.
Anno domini M CCCC LXXIII. decima octava die Julii Martinus de
pescht Canonicus quin[que] ecclesien[sis] spiritum exaluit.”

Az ősnymtatvány szövegével egybevetve a szövegkiadások egyike sem teljesen pontos. A verset és az alatta közölt történeti adatokat másolatból először Kovachich Márton György adta ki, ld. Martinus Georgius

tatására Mátyás személyesen adott utasítást 1479-ben, és meglepően gyorsan, 1480-ban már kikerült a sajtóból. Nemcsak a királyi parancs, de Tarnai szerint az is a magyarországi kritikátörténet dokumentumává teszi a breviáriumot, hogy „magukban a kiadókban élt egyfajta meggyőződés munkájuk nemzeti jellegéről” és e gondolatok központjában Mátyás állt. Tarnai érvelésében központi szerepet kap a kétsoros latin vers: „Hogy ebben az önmagában véve túlzottnak látszó királytisztületben több is van az uralkodó személyének háttartalan becsülésénél, s benne egyszersmind a kiadványt literatúratörténeti tárgyá tevő történeti perspektíva és ezen át nemzeti önbecsülés is rejtőzik, a kötet előzéklapján álló kétsoros vers bizonyítja kétségtelenül, amelyben a hunok dicsőségéről és Attila győzelmeinek visszatéréséről olvasunk”. Ezért is jelentős a vers alatt szedett öt történelmi adat: Mátyás koronázásának, valamint Szécsi Dénes, Vitéz János, Temesvári Miklós és Pesti Márton halálának időpontja. A könyv sajtó alá rendezőiről mindemellett sem közöltek adatot, a Tarnai által inkoherensnek ítélt történelmi feljegyzések mellett, a kötet oklevélformában megírt előszava sem „éppen elsőrangú irodalmi műveltségre emlékeztet”.¹⁷

Aligha véletlen viszont, hogy a kiadvány Velencében jelent meg, miközben Magyarországon is működő nyomda állt volna rendelkezésre.¹⁸ Noha magyarországi, egyházmegyei felhasználásra készült, az előzéklap latin verse, természetesen ellentétes előjellel, párhuzamba állítható a velencei Attila-legendával és (bár adatok híján nem hozható biztos ítélet), elképzelhetetlen, hogy feltűnést ne keltett volna.¹⁹ Az itáliaiak számára a pusztulás,

KOVACHICH, *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, II, Buda, Typis regiae universitatis, 1798, 10. Kovachich ugyan később az ősnymtatvány selmechányai kötetéből közvetlen másolatot készített, de ez sem hibátlan: *Martini Georgii Kovachich manuscriptorum volumen complectens repertorium manuscriptorum et monumentorum diplomaticorum in expeditione diplomatico-literaria conscriptum. Anno 1810., 1811., 1812.* Megtalálható az OSzK Kézirat-tárában, jelzete: Pol. Lat. 139. Kovachich kéziratát kiadták a Magyar Könyvszemle: *A beszerzezhányai, selmezhányai és más városi levéltárak kézíratai*, MKsz, 12(1887), 153–178, 161.

„Sors kegye: eljött újra a húnok hajdani fényes

korszaka, melyben Attila király aratott diadalmat.” (Szabó Kálmán fordítása) Vö.: THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, ford. HORVÁTH János, SZABÓ Kálmán, Bp., Helikon, 1986, 324. (A továbbiakban: THURÓCZY, *A magyarok...*, 1986, *i. m.*) A Thuróczy-krónika 1986-os Helikon hasonmás kiadása kísérő kötetének magyar szövege Horváth János munkája, ám a kötet kolofonja szerint a versbetétek Szabó Kálmán fordításai. A vers fordítását 2001-ben Bellus Ibolya tévesen Horváth Jánosnak tulajdonította, vö. THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, ford. BELLUS Ibolya, KRISTÓ Gyula, Bp., Osiris, 2001 (Milleniumi magyar történelem. Források), 335. (A továbbiakban: THURÓCZY, *A magyarok...*, 2001, *i. m.*)

¹⁷ TARNAI Andor, „A magyar nyelvet írni kezdik”: *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1984 (Irodalomtudomány és Kritika), 75–77.

¹⁸ A második magyarországi ősnymda, melyet Antonius Florentinus-kötete (RMNy 3) után mint a *Confessionale* nyomdáját emlegetnek, három ismert kiadványának tanúsága szerint 1477–1480 között működött, legnagyobb valószínűség szerint Budán. Vö. V. ECSEDY Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában 1473–1880*, Bp., Balassi, 1999, 25–28.

¹⁹ Számos itáliai város Attila hadserege pusztításának tudta be alapítását. A legrégebb velencei krónika, a *Chronicon Altinante* is már Attila hadjáratával hozza összefüggésbe, hogy az ó-venetiai tengerparti városok lakói vízre épített házakba költöznek. A motívum elterjedt lehetett, Bíborbanszületett Konstantin művéből is ismert. Vö.: ECKHARDT Sándor, *Attila a mondában = Attila és bunjai*, szerk. NÉMETH Gyula, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1940¹. reprint: 1986, 167–174, különösen: 170–171; BOZÓKY Edina, *Attila: A hun király és legendái*, Bp., Kossuth, 2015, 113–153, különösen: 114–118. Kovács Zsuzsa „Jelentem versben mesémet”: *Fikció és rejtett értelem a régi magyar irodalomban* címmel megrendezett Rebakucs-konferencián (Szekszárd,

menekülés emlékét megtestesítő Attila dicsérete fenyegetően hathatott. Még hozzá Mátyás szándékának megfelelően, akinek Velencével és a Szentszékkal egyaránt megromlott a kapcsolata.²⁰ Különösen ez idő tájt lehetett a vers hangzása baljós: 1478 és 1480 között (vagyis a kötet kiadásának munkálatai alatt) Velencével többször felmerült a háború lehetőség is. A felek viszonya 1480 elején a velencei vazallus Frangepán János birtokának, Veglia szigetének²¹ magyar ostromával rövid időre tényleges fegyveres konfliktusba fordult, egészen 1480 márciusáig, mikor (miután Velence Frangepánt jogairól lemondatta és birtokát jobb híján tulajdonba vette) Magyar Balázs felhagyott a sziget ostromával és Mátyás barátságosabb hangnemre váltott.²²

A magyar Attila-kultusz nem kizárólag a hun király negatív vonásaira épült: a hun történet²³ megalkotója, Kézai Simon nemcsak a kedvezőtlen francia és olasz történeteket használta fel, hanem a kedvező germán forrásokat is beépítette elbeszélésébe.²⁴ A német források Attila-képe nem egységes, számos mű (pl. *Waltharius*, *Biterolf*, *Nibelung-ének*) mindenestre – a francia és olasz hagyománnyal szemben – pozitív képet fest a hun királyról.²⁵ A *Thuróczy-krónikát* (1488) Brünnben és Augsburgban adták ki, utóbbi helyen kétféle kiadás készült, a második változatban az ausztriai olvasókra tekintettel, propaganda céljából húztak is a szövegből.²⁶ A krónika Attila-Mátyás párhuzama mindkét verzióban világos,

2014. május 21–25.) elhangzott, *Janus padovai király és az ábruhás Attila (Attila lovagi fikciója a XIII. századi Venetóban)* című előadásában forráselemzésen keresztül teszi világossá, hogy időszerű volna árnyalni az itáliai és a francia Attila-hagyománnyal kapcsolatos szakirodalmi álláspontot, Attila alakjának ugyanis az olasz hagyományban is vannak pozitív vonásai, lovagként és uralkodóként egyaránt. Az előadás felvételén meghallgatható: [http://videotarium.hu/hu/recordings/details/8548,Az_alruhás_Attila_\(letöltés:2016.03.24.\)](http://videotarium.hu/hu/recordings/details/8548,Az_alruhás_Attila_(letöltés:2016.03.24.))

²⁰ A legélesebb szóváltások egyikét Szörényi is említi: Mátyás 1489-ben egyenesen azzal fenyegeti meg a pápai követet, hogyha követeléseit (köztük Dzsem török trónkövetelő herceg átadását) nem teljesítik, maga vezeti a törököket Itáliába. Vö.: FRAKNÓI Vilmos, *Hunyadi Mátyás király. 1440–1490*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1890. Reprint: Históriaantik, 2010, 380. Idézi: SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag... i. m.*, 483; Ld. még: UÓ, *Attila strumento... i. m.*, 22–23. Mátyás király és a Szentszék diplomáciai kapcsolatáról ld. továbbá: GALLA Ferenc, *Mátyás király és a Szentszék = Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszáz éves fordulójára*, I, szerk. LUKINICH Imre, Bp., Franklin, 1940, 95–170; E. KOVÁCS Péter, *A Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490) = Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*, szerk. ZOMBORI István, Bp., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1996, 97–117.

²¹ Ma Krk, Horvátország.

²² TEKE Zsuzsa, *Az itáliai államok és Mátyás = Hunyadi Mátyás: Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*, szerk. RÁZSÓ Gyula, V. MOLNÁR László, Bp., Zrínyi, 1990, 245–275, 260–262.

²³ A magyarországi hun-hagyomány legfrissebb vázlatos összefoglalása: ÁCS Pál, „Isten haragja – magyarnak példája”: *A hun történet két értelmezése = Clio inter arma: Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*, szerk. TÓTH Gergely, Bp., MTA BTK TTI, 2014, 13–38.

²⁴ A Kézai által használt forrásokról vö.: DOMANOVSKY Sándor, *Kézai Simon mester krónikája. Forrástanulmányok*, Bp., MTA, 1906; SZÜCS Jenő, *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában*, 1–2, Századok, 107(1973), 569–643, itt: 573–575; 107(1973), 823–878, itt: 868.

²⁵ ECKHARDT, *i. m.*, 174–185; BOZÓKY, *i. m.*, 154–200.

²⁶ „Az augsburgi kiadásnak kétféle szövegváltozata van, az egyik teljesen a brünnivel egyezik, a másikkól viszont mindazon képek, illetve szövegek hiányoznak, amelyek Mátyás ausztriai hadi sikereiről és ottani uralmáról szólnak. Ez utóbbi változat szolgált a német olvasók számára, és az eredeti képanyag és szöveg megcsonkításával az ő érzékenységükre voltak tekintettel.” Vö.: KRISTÓ Gyula, *Magyar történetírás I. Történetírás a középkori Magyarországon*, Bp., Osiris, 2002 (A történettudomány kézikönyve), 110.

de Mátyás mint *Secundus Attila* konkrétan a második augsburgi kiadás szövegbetoldása.²⁷ Mindkét kiadásban olvasható viszont a *Breviarium Strigoniense* latin verse, közvetlen szövegkörnyezete Jajca elfoglalásának leírása.²⁸ Szintén érdekes a szakaszt megelőző hatsoros, Mátyás kegyességét bemutató, egyértelműen német célközönségnek szánt vers.²⁹ A kegyes, nemes lelkű lovagkirály a német irodalom Attilájával állítható párhuzamba.

Adódik a kérdés: a hun–magyar azonosság ilyen fokú túlatrikulálása kizárólag Mátyás és a vezető magyar értelmiségiek ötlete volt, vagy közrejátszott benne valamilyen külső motiváció? Őstörténeti ügyekben rendelkezésre áll egy, a kutatás által eddig kihasználatlan indikátor: a székely írás feltűnése a szövegekben.

Kézainál, aki elsőként írt arról, hogy a székelyek valamilyen sajátos írással rendelkeznek, az információ Csaba történetének leírásába ékelve, egészen mellékesen lett megemlítve.³⁰ Nem úgy Thuróczy-nál, aki a krónika legelejére, a Drági Tamásnak írt ajánlásába is beemelte. Thuróczy az ajánlásban felrótta a történetíróknak, hogy Attilának és hunjainak dicsőségét elhallgatták, védelmébe vette viszont az eseményekkel egy időben élt magyarokat, akiket inkább „a fegyverek zaja, mint az írás tudománya” foglalkoztatott. Írni egyébként tudtak volna, „[h]iszen a mi korunkban is ugyanennek a népnek egy része,

²⁷ A Thuróczy-krónika augsburgi kiadásában „ut secundum Attilam”, vö.: Johannes de THURO CZ, *Chronica Hungarorum*, I. Textus., ed. Elisabeth GALÁNTAI, Julius KRISTÓ, Bp., Akadémiai, 1985 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, 7), 292. Vö. MIKÓ Árpád, *Divinus Hercules és Attila Secundus: Mátyás király műpártolásának humanista aspektusai*, *Ars Hungarica*, 19(1991), 149–156.

²⁸ „Pefulgida rege de hoc per orbem fama volat, et ensis illius vicinis regionibus terrori est. Nec aliquando Machumetes ille Magnus, cuius framae pepercit nulli, vires regis huius campestrali certamine tentare ausus fuit. Cum et desub castro Jaiicza, ut premissum est, deque Moldavia eiusdem ante gladium fugerit vehementer, expersque sui voti suam redierit in terram, victoriosum quidem hunc hominem reddidere fata. Quapropter in suorum gloriam facinorum hi versus compositi fuere:

Sorte nova rediit Hunorum clarissima, quondam
tempore que fuerat Atile, victoria, regis.” Vö.: THURO CZ, *Chronica...*, i. m., 292.

Magyar fordítását ld. THURÓ CZY, *A magyarok...*, 1986, i. m., 324.

²⁹ „Discite, mortales, nimis non fidere muris,
menia quid valeant, capta Vienna docet.
Strenua quid possit virtus et dextera regis,
exemplo monstrat clara Vienna suo.

O miranda nimis placidi clementia regis,
cedere non novit, vincere cuncta solet.” Vö.: THURO CZ, *Chronica...*, i. m., 292.

Magyar fordítását ld. THURÓ CZY, *A magyarok...*, 1986, i. m., 324; THURÓ CZY, *A magyarok...*, 2001, i. m., 335.

³⁰ „Remanserant quoque de Hunnis virorum tria millia ex praelio Crimildino erepti per fugae interfugium, qui timentes occidentis nationes in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunnos, sed Zaculos vocaverunt. Isti etenim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remasse, redeuntibus in Rutheniae finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannoniae, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur. Isti quippe Zaculi in Graecia perisse Chabam putaverunt, unde vulgus adhuc loquitur in communi: »Tunc redire debeas, dicunt recedenti, quando Chaba de Graecia revertetur.« Vö.: *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, ed. Emericus SZENTPÉTERY, Bp., Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1937, 162–163. Magyar fordítását ld. ANONYMUS, *A magyarok cselekedetei*, KÉZAI Simon, *A magyarok cselekedetei*, ford. VESZPRÉMY László, BOL-LÓK János, Bp., Osiris, 1999 (Millenniumi magyar történelem. Források), 102.

amely az erdélyi vidékeken él, valamilyen jeleket vés fába, s az efféle rovást úgy használja, mint a betűket”. Valójában itt olvashatjuk először, hogy a jeleket fába róják. Thuróczy azt, hogy Attilát dicsőségétől, sőt a császárságtól megfosztották, idegen népek gyűlöletének számlájára írta.³¹ A székely írás felbukkan a székelyekről szóló, az Attila fiai közötti, a király halála után kitört háborúskodás és a magyarok honfoglalása (Thuróczynál: Pannóniába való visszatérésük) közé beékelte fejezetben is. Thuróczy átalakította Kézai elbeszélését: tagadta, hogy a székelyek idegen vérrrel keveredtek volna és megjegyezte róluk, hogy erkölcsükben szigorúbbak, a földek felosztásában pedig a többi magyartól különböznek. A Kézai gesztájában olvasható átvétel helyett – a székelyek „vlachokkal elkeveredve állítólag azok betűit használják” –,³² írásukkal kapcsolatban más megoldással hozakodott elő: „Ők még nem felejtették el a szkíta betűket, nem is használnak tintát és papírt, hanem botokra vésik azokat rovás módjára”.³³

A székelyek nemcsak a magyar hun-hagyományban töltenek be fontos szerepet. Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa a magyarok eredetével kapcsolatban több helyen ír róluk.³⁴ Marton József Piccolomini magyarság képéről írott dolgozatában úgy ítéli meg, Piccolomini „[e]gyrészt utolsó, részben befejezetlen alkotásával, a *Commentariival* messze kiemelkedett a jelenkor eseményeit általában megrendelésre lejegyző humanista történetírók közül; másrészt az akkor ismert világ leírásával, a *Cosmographia* című művével

³¹ „Quas equidem dum diligenti lectione perlustravimus, multa in eisdem de parte mundi Scitica, unde et Hungari emersisse perhibentur, aut obmissa aut neglecta seorsumque aliorum autorum a positionibus conscripta apparebant. Enimvero et magni regis Atile gestarum gloria rerum stili pravitare comprehensa digno laudum preconio non minus quasi subticere videbatur. Nec crimine de hoc Hungarorum vetustas arguenda est, quod suarum recordia rerum altum oblivionis in pelagus defluere permisit. Hoc genus hominum ipsarum etate rerum armorum potius strepitu quam literarum scientia sese exercitabat. Nam et hoc nostro evo pars nationis eiusdem Trassiluanis regni posita in horis characteres quosdam ligno sculpsit, et talis sculpture usu literarum adinstar vivit. Externarum nationum invidiam exactis per ipsum Atilam regem victoriis condignum preconii subtraxisse stylum et eidem regi Atile gloriam imperialis nominis dempsisse puto, neque per ipsum gestarum rerum in decus quidpiam preterquam illatas per ipsum eis miserias plancuosi carminis adinstar scripsisse inveniuntur.” Vö.: THURÓCZY, *Chronica...*, i. m., 15; Magyar fordítását ld. THURÓCZY, *A magyarok...*, 2001, i. m., 9–10.

³² KÉZAI, i. m., 102.

³³ „Hos etiam preter Hunos, qui Chabam comitati sunt, tria millia virorum eadem de natione prelio de predicto per fuge presidium erepti in Pannoniam remansisse et quam primum in campo Cзыglamezew vocato sibi sedem fecisse, tandem occidentales nationes, quibus vivente Attila infesti erant, metuentes ad Erdewelw, confinia videlicet Pannonice regionis se transtulisse et non Hunos sive Hungaros, sed, ut ne illorum agnoscerentur esse residui, Siculos, ipsorum autem vocabulo Zekel se denominasse perhibentur. Hi Siculi Hunorum prima fronte in Pannoniam intrantium etiam hac nostra tempestate residui fore dubitantur per neminem, cum in ipsorum generatione extraneo nondum permixta sanguine et in moribus severiores et in divisione agri ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi nondum Sciticis literis obliti eisdem non incausti et pappiri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum adinstar utuntur.” Vö.: THURÓCZY, *Chronica...*, i. m., 57; Magyar fordítását ld. THURÓCZY, *A magyarok...*, 2001, i. m., 58.

³⁴ Piccolomini számos magyar vonatkozású szöveget hagyott maga után, ezek többsége azonban közel-múltbeli és éppen aktuális történesekkel kapcsolatos, csak kis részük történeti jellegű. Piccolomini magyarság képét összefoglalta: MARTON József, *Magyarország képe és megítélése Enea Silvio Piccolomini életművében*, ItK, 110(2006), 457–477. E helyütt köszönöm Pajorin Klárának, hogy a székely írás és a humanizmus kapcsolatát vizsgáló kutatásomban Piccolomini életművéhez irányított.

azáltal, hogy abból mindenféle csodás, legendás elemet kizárt, mindent alapos megfigyelésnek és kritikának vetve alá, a maga nemében példaértékű és tipikusan humanista történet-geográfiai művet hagyott az utókorra.”³⁵ A hun–magyar rokonsággal kapcsolatban Marton szerint „megfigyelhető, hogy Piccolomini az őt megelőző korszak történeti hagyatékát csak igen megrostálva használta, sőt érezhetően csak azt írta le meggyőződéssel, amit saját tapasztalata alapján is bizton állíthatott”.³⁶ A magyarok eredetével kapcsolatban három fontos szöveghelyet vizsgálhatunk: *De Asia* és *De Europa* című földrajzi,³⁷ és a *Commentarii* címen emlegetett, részben befejezetlen önéletrajzi írásának szakaszait.³⁸

Piccolomini már a *De Asia* lapjain egyértelműen elutasította a magyarok hunszármazását: „Azt mondják, hogy a Hungarusok, akik a Danubius partjait lakják, a Scythák nemzetsége; de nem a hunoktól származnak, mint ahogy ezt egyesek a szavak rokonsága alapján gondolták, hanem más Hungarusoktól”.³⁹ A *De Europa* Magyarországról szóló nyitófejezetében a humanista, bár mindkét nemzetet a szkíták közé sorolta, egyértelműen megkülönböztette a hunokat és a magyarokat: „A rómaiak után majd a szkíta nemzetiségű hunok, majd a Balti-tenger szigeteinek népe, a gótok, majd pedig a Germániából érkezett longobárdok foglalták el Pannóniát. Végül a Szkítia legtávolabbi vidékéről származó ma-

³⁵ MARTON, *i. m.*, 459.

³⁶ *Uo.*, 462.

³⁷ Latin kritikai kiadása: *Enee Silvii PICCOLOMINEI postea Pii PP. II De Europa*, ed. Adrianvs VAN HECK, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 2001 (Studi e testi, 398). Piccolomini két jelentős, pápává választása és halála miatt befejezetlen földrajzi munkája a *De Europa* és a *De Asia*. Nyomatásban először a *De Asia* jelent meg (Velece, 1477), majd az 1490-es években a *De Europa*, míg a kettő együtt *Cosmographia* cím alatt 1509-ben jelent meg. Vö. MÁLYUSZ Elemér, *A Thuróczy-krónika és forrásai*, Bp., Akadémiai, 1967 (Tudománytörténeti tanulmányok, 5), 110. Piccolomini földrajzi munkáiról nem készült teljes magyar fordítás, ugyanakkor a *De Europa* egyes részei Nótári Tamás fordításában hozzáférhetők: *Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből*, ford. s. a. r., bev. NÓTÁRI Tamás, Szeged, JATE Történelem Diákkör, 1999 (Documenta Historica, 42).

³⁸ A szerző halála miatt befejezetlen, önéletrajzi mű. Latin kritikai kiadása: *Pii Secundi Pontificis Maximi Commentarii*, ed. Ibolya BELLUS, Iván BORONKAI, Bp., Balassi, 1993. Magyar fordítása: *II. PIUSZ feljegyzései*, I–II, ford. BELLUS Ibolya, BORONKAI Iván, Bp., Balassi, 2001 (Történelmi források, II).

³⁹ „Ferunt et Hungaros qui Danubii ripas incolunt Scytharum genus esse: non quasi ab Hunnis ortos quod propter verbi cognitionem aliqui crediderunt: sed ab aliis Hungaris: quorum Iordanis meminit: qui Nothos eos dicit suo tempore fuisse propter commercium pellium mardurmarum. fuit autem Iordanis sub imperio Iustiniani quo tempore nondum Pannoniam Hungari attigerant: longe post Hunos Gotthos ac Longunbardos Hungari Scythiam egressi ad Danubium peruenere. Pulsisque prioribus incolis aut sub iugum missis regnum sibi fecere: de quibus suo loco dicemus. Noster veronensis quem supra diximus ad ortum Thanais peruenisse retulit populos in Asiatica Scythia non longe a Thanai sedes habere rudes homines et idolorum cultores: quorum eadem lingua sit cum Hungaris Pannoniam incolentibus: uoluisseque cum plerisque sacrarum literarum professoribus viris religiosis et ex ordine beati Francisci: qui linguam illam nossent eo proficisci: et sanctum Christi euangelium praedicare. Sed prohibitum a domino quem de mosca vocauit qui cum esset graeca perfidia maculatus aegre ferebat Asiaticos Hungaros latine coniungi ecclesie: et nostris imbuis ritibus.” Vö.: *Cosmographia Pii Papae: in Asiae & Europae eleganti descriptione. Asia, Historias rerum ubique gestarum cum locorum descriptione complectitur, Europa temporum auctoribus varias continet historias*, Parrhisii, Stephanus, 1509, 21°. Kiadja az 1571-es *Opera omnia* alapján Heck: PICCOLOMINEI postea Pii PP II, *i. m.*, 28; Magyar fordítását ld. KIRÁLY Péter, *A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow „Tractatus”-ának magyar vonatkozásai*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola, 2004, 182.

gyar nemzet özönlötte el...⁴⁰ A leghatározottabban (ebben igaza van Marton Józsefnek) a *Commentarii* feljegyzései között fogalmazott: „Sokan úgy gondolják, hogy Magyarország *Hungaria* neve voltaképpen *Hunaria* lenne, és a magyarokat *hungarok* helyett *hunoknak* kellene hívni, mintha a hunok napjainkig továbbélő maradékai lennének. Mi azonban úgy tudjuk, hogy a Don folyón túl, forrásvidékétől nem messze, Scythia ázsiai részén ma is találni olyan népeket, amelyeket magyaroknak hívnak, és nyelvük sem sokban különbözik a Duna mentén lakókéétól”. Piccolomini az országot lakó népek közül magyarnak csak a székelyeket ismerte el, róluk azonban igen előnytelen, negatív képet festett: „Csak a székelyeket tartják valódi magyaroknak, akiknek ősei elsőként kerekedtek föl a régi Magyarországból, és vallásuk kivételével minden szokásukat megőrizték. Szegény, ágrólszakadt és rongyos nép, ámbár büszke, sőt fennhéjázó. Egyedül magukat tekintik nemeseknek a magyarok között, s egymást »úr«-nak címezik.”⁴¹

A Thuróczy-krónika monográfusa, Mályusz Elemér megállapította, Piccolomini Thuróczy egyik legfontosabb forrása.⁴² Csukovits Enikő szerint a *Cosmographia* részeit „feltehetően Magyarországon is sokkal jobban ismerték, mint ahogy arra adattal rendelkezünk” és „[r]észleteket, vázlatokat, szövegvariációkat valószínűleg ismertek azok a magyarországi humanisták is, akikkel Aeneas Sylvius kapcsolatban állt”, Vitéz János, Janus Pannonius és mások.⁴³ Ha Csukovits feltételezései igazak, Janus Pannonius követi beszéde II. Pius utóda, II. Pál előtt, valamint a hun-toposz itáliai hirdetése merészebb és provokatívabb a korábban elképzelnél. Ellenkezés az egyik legnagyobb tekintélyű humanistával, akit nem mellesleg Szent Péter utódaaként temettek el.

⁴⁰ „HVNGARIA, que Austrie, Friderici patrie, contermina est et in orientem uergit, principium narrationis prestabit. hanc prouinciam nonnulli Pannoniam uocant, tanquam Hungari Pannoniorum loco successerint. uerum neque Hungaria Pannonie terminos implet neque illa tam lata olim fuit quam nostra etate Hungaria. [...] Hungaria uero, quamuis inferiorem Pannoniam a fluuiio Leytha usque protenditur et, que quondam arua tenuere Gepide Dacique, possidet. imperium gentis hungarice multo latius est quam ipsa Hungaria; nam et Dalmate, quos Sclauos, et Illiri, quos Bosnenses, et Tribali seu Mysi, quos cum Seruius tum Rascianos appellant, et Gethe, quos partim Valachos, partim Transiluanos nominant, Hungarorum imperium subierunt. etsi nonnulli euo nostro Turcorum armis euictio defecerunt. hanc prouinciam, quatenus citra Histrum extenditur, sub Octauiano Cesare Romani primum obtinuerunt. Pannoniorum rege, subacto et Amantis inter Sauum ac Drauum prostratis. Daciam uero trans Danubium, que nunc Hungarie portio est, Traianus imperator edomuit et in solo barbarico prouinciam fecit, sed amissa sub Galieno per Aurelianumm recuperata est. post Romanos aliquando Huni, scythica gens, aliquando Gothi, ex insulis balthei maris populi, deinde Longobardi ex Germania profecti Pannoniam occupauere, postremo Hungarorum natio ex ultimis Scytharum finibus inundauit, que usque in hanc diem regno putitur et ultra citraque Histrum late dominatur.

Extat adhuc non longe ab ortu Thanays altera Hungaria nostre huius, de qua sermo est, mater, lingua et moribus pene similis, quamuis nostra ciuiliior est, Christi cultrix; illa ritu barbarico uiuens seruit idols.” Vö.: PICCOLOMINEI postea PII PP II, *i. m.*, 27–29; Magyar fordítását ld. *Szemelvények Aeneas Sylvius... i. m.*, 13–14.

⁴¹ II. Pius *feljegyzései*, II, *i. m.*, 550–551.

⁴² MÁLYUSZ, *i. m.*, 110–130.

⁴³ CSUKOVITS ENIKŐ, *Késő középkori leírások Erdély-képe*, Erdélyi Múzeum, 67(2005), 86–104, itt: 92; UŐ, *Források, műfajok, lebetőségek: a középkori Magyarország-kép elemei*, Korall, 38(2009)/december, 5–29, itt: 11–13, 20.

Az egészen bizonyos, hogy Thuróczy János a *Cosmographia* idézett szakaszait ismerte, hiszen szöveg szerint hivatkozott rájuk.⁴⁴ Thuróczy tudatosan hallgatta el Enea Silvio hun–magyar azonosságot és rokonságot tagadó álláspontját. Világossá válhat az is, hogy miért volt fontos a székelyekkel kapcsolatos pozitív tulajdonságok hangsúlyozása Thuróczynak: a székelyek nemcsak a hunok és magyarok közötti kapcsolatot jelentik, Piccolomini-nél a magyarság kizárólagos hordozóiként jelennek meg. A székelyek tulajdonságai *pars pro toto* a magyarok tulajdonságai. Ez kölcsönöz nagy jelentőséget annak az állításnak, hogy a székelyek mindmáig „nem felejtették el a szkíta betűket”,⁴⁵ ez állhat annak a háttérben is, hogy Kézai hun történetének egy mellékes motívuma a *Chronica Hungarorum* legelején is megjelent.

Az Enea Silvio Piccolomini vélekedése és a magyarországi hun-hagyomány közötti ellentét új megvilágításba helyezi azt is, hogy Mátyás miért láthatta szükségesnek a hun történet és a hun–magyar azonosság Thuróczynál elegánsabb feldolgozását és miért kérte fel Antonio Bonfini humanista történeti műve megalkotására, egyszersmind a hun–magyar azonosság és rokonság bemutatására.⁴⁶ Bonfini *Rerum Ungaricarum decades* című munkájában a feladatot el is végezte, sőt Thuróczytól eltérően immár teljes nyíltsággal szállt szembe Piccolomini nézeteivel: „Pius pápa, szerintem igen nagy tudós, akit ugyanolyan érzelmek vezérlelnek, mint Jordanest, nem hiszi, amit minden történetíró állít, hogy a magyarok a hunoktól erednének, azt írja, hogy a magyarokat és a szkítákat a nyestbőrkereskedés tette ismertté.”⁴⁷ Bonfini fáradozása gyümölcsözőnek bizonyult, ahogyan Kulcsár

⁴⁴ „Pius etiam Romanus pontifex in suis historiis Hunos Meotidis palude transmissa in Ewropam migrasse omnemque barbariam inter Thanaim et Danubium occupasse tradit, et rursus idem dicit se hominem Verona ortum, qui hoc nostro evo Sciticas lustrasset partes, allocutum fuisse illumque sibi affirmasse, quod in Asiatica Scitia ad ortum Thanaii amnis homines eiusdem lingue cum Hungaris Pannoniam incolentibus invenisset, tandemque rediens cum plerisque Sancte Pagine professoribus, viris religiosis de ordine sancti Francisci, qui linguam illorum novissent, illac proficisci et sanctum Christi evangelium, cum idolatrie forent dediti, predicare voluisset, sed dominus de Mozqua, qui Grece perfidie subditus est, Asiaticos Hungaros Romane coniungi ecclesie ac sacris imbui ritibus egre ferens ipsos illac transire prohibuisset.” Vö.: THURÓCZY, *Chronica...*, i. m., 32–33; Magyar fordítását ld. THURÓCZY, *A magyarok...*, 2001, 30–31.

⁴⁵ THURÓCZY, *A magyarok...*, 2001, i. m., 58.

⁴⁶ „Nam Unnorum historiam a Mathia rege mihi delegatam, qui Ungarorum fuere progenitores, et paulo ante eius obitum inquit, ut conscriberem ab origine mundi ad hec usque tempora, quecunque memoratu digna intercessere, memorie traderem, iussu tuo factum est.” Vö.: Antonius de BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, I, ed. Iosephus FÖGEL, Béla IVÁNYI, Ladislaus JUHÁSZ, Lipsia, B. G. Teubner, 1936 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum), 2; Magyar fordítását ld. BONFINI, *A magyar történelem...*, i. m., 6–7.

⁴⁷ Bonfini további adaléka a Thanais forrásvidékén élő magyarokról: Mátyásnak szándékában állt hozzájuk követeket küldeni és őket a királyságba betelepíteni. A Thuróczy által is hivatkozott szöveghellyel kapcsolatban Bonfini a következőképpen fogalmaz:

„Quare Unni bello asperrimi traicta ad Cimmericum Bosporum palude Meoti non modo sedibus Gothos reiecerunt, sed universam Europe Scythiam domitarunt in repetitisque Pannoniis quieverunt, quas a se Ungarias appellarunt. Pius autem pontifex, mihi crede, doctissimus Ungaros ab Unnis, quod omnes rerum scriptores affirmant, promanasse non patitur pari cum Iordane tractus affectu, qui Ungaros et Scythas pelium murinarum commercio notos fuisse scribit. Deinde sacrosanctus ille pater cuiusdam Veronensis testimonium adducit, qui, cum ad Tanais ortum penetrasset, gentem Ungarica lingua loquentem se invenisse dicebat. Divus quoque Mathias noster huiusce rei non ignarus, quam a Sarmaticis quibusdam mercatoribus

Péter fogalmaz: „Végülis sikerült olyan művet alkotnia, melyet évszázadokig nem lehetett megismételni. Hogy az utókor mire tartotta, azt nemcsak a seregnyi kiadás jelzi, hanem az a tény is, hogy adataiban, a magyar történelemtől alkotott felfogásában jószerivel a XIX. századig iránymutató maradt.”⁴⁸

acceperat, legatos illuc et exploratores misit, quibus cognatam gentem, si posset, in Pannoniam populis diuturno bello haud parum exhaustam alliceret, quod, etsi hactenus assequi nequivit, si vixeret, tamen fortasse prestabit. Quare Ungaros Unnis per Asiaticam Scythiam effusis et adhuc Tanais ortum accolentibus cognatos esse credendum est, quamvis hi non ab Unnis, qui in Asia restitere, sed ab his, qui melioris soli cupiditate ducti in Europam erupere, profluxerint.” Vö.: BONFINI, *Rerum Ungaricarum...*, I, *i. m.*, 55; Magyar fordítását ld. BONFINI, *A magyar történelem...*, *i. m.*, 62.

⁴⁸ Vö. a szövegkiadás utószavában: BONFINI, *A magyar történelem...*, *i. m.*, 1019; valamint: KULCSÁR Péter, *Antonio Bonfini és műve* = K. P., *Humanista történetírás Magyarországon*, Bp., Lucidus, 2008 (Kisebbségkutatás könyvek), 97–107, itt: 107.